

BBC 51, PÅSKENUMMER: HVORDAN SONER VI ATFERDSANALYTISKE SYNDER?

Snart kommer det ut en omfattende bok om flere psykoterapeutiske retninger, redigert av Leif Edward Ottesen Kennair og Roger Hagen ved NTNU i Trondheim. I tillegg til et kapittel om ACT som jeg har skrevet sammen med Jan Lenndin, har jeg eneansvar for et kapittel om ”grunnleggende” atferdsanalyse, det vil si den som stort sett brukes i miljøarbeid. Mot slutten av hvert kapittel gjennomgås det hvilken status ACT og ”grunnleggende atferdsanalyse” har når det gjelder dokumentasjon av effekt. For ACT er situasjonen ytterst lovende. Den nykommeren på arenaen begynner for alvor å puste kognitiv atferdsterapi i nakken. Mer grunnleggende atferdsanalyse er en gammel travet som lenge har hatt en sterk vitenskapelig status, ikke bare når det gjelder behandling av problematferd hos personer med utviklingshemning og/eller autisme. De to kapitlene handler om psykoterapi, et uttrykk vi ikke er så vant med å bruke. Hverken ”psyko” eller ”terapi” har jo hatt særlig status innenfor våre rekker. Men i begrepet ligger det uansett at det er tale om behandling, eller direkte eller indirekte reduksjon, av problematisk atferd, og ikke ren opplæring, selv om opplæring selvfølgelig kan være en indirekte måte å redusere problematferd på. Men også når det gjelder ren opplæring, er det solid dokumentasjon for at atferdsanalyse har mye å fare med. I BBC 42 var jeg inne på at dokumentasjon for atferdsanalyse generelt er sterk, men at vi ikke må ta den for gitt på områder der den i alle fall så langt er mindre dokumentert. ”Dokumentasjon av effekt” betyr dessuten ”bare” at behandling er tilstrekkelig effektiv tilstrekkelig ofte, ikke at den alltid har mirakeleffekt. I tillegg må selvfølgelig terapeuten kunne behandlingen, vite når det er indikasjoner for den og hva som er forutsetninger for å lykkes, og kunne samarbeide med den eller dem som mottar behandlingen. Som jeg var inne på i forrige BBC, kommer vi aldri utenom klinisk erfaring, for ikke å si ”fingerspitzgefühl”. Alt dette gjelder selvfølgelig også opplæring. I denne BBC-en skal jeg derfor skrive litt om den veien vi kan ha å gå fra generell dokumentasjon til vellykket anvendelse for en bestemt klient.

Bær hver dag en kurv grus til samme sted og du skal bygge et fjell. Men glem aldri først å søke grunneieren om tillatelse til å sette opp et fjell på hans eiendom, ellers kan det bli et helvete med rettsaker og greier.

(fra Boken «Råd til de unge» 1960)

Også å lære ny atferd og å behandle problematferd kan være et møysommelig arbeid der det gjelder å gjøre det nødvendige forarbeidet. Det er Leif Sonell som er ansvarlig for visdommen i det ovenstående sitatet.

Jeg begynner med opplæring. Det er ingen hemmelighet at vi har befattet oss mye med personer som mildt sagt ikke har hatt det beste utgangspunktet. Nettopp det er nok en viktig grunn til at vår konkrete metodikk har vært berettiget, og til at vi overhodet har sluppet til. I den forbindelse er det kjent at personer med for eksempel dyp eller alvorlig utviklingshemning, og personer med autisme, har svært individuelle vansker. Dermed er det vanskelig å vite på forhånd hvem som har utbytte av opplæring og ikke, og hvor langt opplæring kan nå. Ingen trenger å tvile på at det er svært mange eksempler på for eksempel vellykket opplæring av barn med autisme – ellers hadde det ikke vært en veldokumentert tilnærming. Men jeg legger ikke skjul på at det også er eksempler på at man ikke har nådd så langt som man trodde. Jeg har møtt noen unge voksne som har fått tidlig intensiv opplæring, eller ”en til en-behandling”, særlig etter Ole Ivar Lovaas’ modell fra de gikk i barnehagen og ut grunnskolen, uten at resultatene har svart til forventningene. De har lært en del ferdigheter, men langt fra så mange og så avanserte som man i utgangspunktet forventet. I tillegg kan det være nokså iøynefallende at personen har et spesielt forhold til å utføre handlinger som å snakke, samtale, lese, hilse og rene praktiske ferdigheter. Noen ganger ser det nærmest ut som handlingene utføres av vane og fordi personen er drillet til det. Personens interesse for å utføre handlingene, for ikke å si glede ved å utføre dem, kan virke liten. Selv om personen for eksempel har lært å lese, leser personen kun når han eller hun får et hint om å se på dagsplanen. Selv om personen har lært et utall ord, og kan spørre om og kommentere det meste, spør personen bare om og kommenterer bare det relativt snevre som interesserer han eller hun. Å kunne noe er altså ikke det samme som å ha interesse av å gjøre det, eller å ville gjøre det. Etter mange års opplæring kan personen være nesten like autistisk som personen ville ha vært uansett. For mange år siden var jeg på Princeton i USA, et verdensberømt senter som gjør en fantastisk jobb med de aller fleste av sine elever og beboere. Men også der går det en grense. Da jeg var der, hadde de åpenbart særtrent en svaktfungerende ungdom til å stille meg noen sosiale spørsmål. Men han hadde åpenbart ikke peiling på hva han spurte om, og mine svar interesserte ham ikke. Så hva var vitsen? Lederen mente at ”Some language is better than no language”. Helt sikkert, men ikke nødvendigvis i så stor grad at prisen ikke kan bli for høy.

Kjemp for alt hva du har kjært. Dø om så det gjelder.

(appell til idrettsungdommen, 1961)

Samme appell kan nok rettes til atferdsungdommen, men alt med måte. Igjen er det Leif Sonell som deler sin visdom.

Noe er nok oppnådd selv i de tilfellene jeg skriver om her. Det også vanskelig å vite på forhånd hvem som vil ha stort utbytte og ikke. Men i noen få tilfeller burde man ha sett tidlig at opplæringen ville ha beskjeden effekt. Jeg kjenner en gutt som fikk diagnosen autisme da han var tre-fire år, men som nok heller hadde en dyp utviklingshemning. Flere år med ”lovaasbehandling” ga minimale resultater. Målene burde ha vært nedjustert lenge før de ble det. Et viktig spørsmål er hvordan foreldre reagerer når utviklingen ikke blir helt som tenkt. Det har hendt at jeg har måttet påpeke at resultatene til en viss grad har uteblitt. Noen tar det litt tungt, og kan mene at opplæringen ikke har vært god nok eller ikke har pågått lenge nok, altså et innslag av ”mer av det samme”-tenkning. Andre er lettet, ikke minst over at en

realistisk beskrivelse av hva som er oppnådd, bidrar til mer realistiske mål for framtiden. I den forbindelse møtte jeg foreldrene til en jente med autisme som skulle avslutte videregående skole. Spørsmålet var hvilken type jobb hun skulle ut i. De ble kjempelettet da jeg støttet dem i at hun hørte til på et aktivitetssenter, og at en jobb ville være for avansert. I mange år hadde de vært frustrert over at listen hadde blitt lagt for høyt. Foreldrene var nok blant de som har fått for store forhåpninger om hva opplæring kunne utrette. Dessverre har det hendt at veiledere fra det atferdsanalytiske miljøet har tatt litt hardt i når det gjelder muligheter.

Bak både fiaskoer og suksesser står det som regel flere personer. Her er to nøkkelpersoner bak en enorm suksess: Holden-øl. Til venstre Don, sjeftapper på Holden's brewery. Ikke minst har han ansvar for at ølet tappes akkurat når prosessen er på det rette stadiet, en jobb han har hatt i 35 år. At det blir en del pints etter jobb de fleste dager, synes ikke på ham. Til høyre Keith, ingeniør samme sted.

Jeg kjenner også groteske eksempler på overdrevne målsetninger. Ett gjelder en kvinne i 50-årene som hadde dyp utviklingshemning, og kanskje også en autismediagnose (selv om autismediagnosen etter min mening gir liten mening når personer fungerer så svakt, som for gutten jeg nettopp nevnte). Kvinnen lærte litt enkel grovmotorisk imitasjon ved hjelp av det som gjerne ble kalt "grunntrening", det vil si de første trinnene i lovaasbehandling. Det så imidlertid ut som det mildt sagt var en lang vei å gå når det gjaldt å lære mer avanserte ferdigheter. Det forhindret ikke en entusiastisk vernepleiestudent i å ta opp tråden igjen noen år senere, og i å mene at det var mulig å gå hele veien. Nærmere bestemt tenkte studenten langt på vei ved hjelp av følgende syllogismer: Et spedbarn kan lite. Kvinnen kan lite. Et spedbarn lærer trinn for trinn, litt hver dag. Kvinnen kan lære trinn for trinn, litt hver dag. Med andre ord: Selv om vi er litt sent ute, nærmere bestemt noen og femti år, kan vi begynne på nytt, og få en tilnærmet normal utvikling. Det var i alle fall verdt å prøve! Det er overflødig å gå i detalj om hvorfor resonnementet, og grunnlaget for entusiasmen, var tvilsomt. Det får holde å si at en stor hjerneskade kan være en viss hemsko. Et direkte pinlig poeng er at studenten la planene fram på høgskolen som vedkommende gikk på, i forbindelse med en oppgave, og fortalte at jeg, altså undertegnede, støttet planene. Jeg angret på at jeg ikke skrev et krast brev til skolen der jeg fraba meg å bli tatt til inntekt for noe så vilt.

Ellers er det nok ikke bare i våre rekker optimismen kan være i største laget. Jeg synes

jeg ser noen eksempler på det innenfor feltet alternativ kommunikasjon, som også andre enn vi driver med. Selvfølgelig foregår det også her mye vellykket opplæring, men noen ganger virker det som man ikke har tenkt nok over hvilke forutsetninger personen har for å bruke Rolltalk og lignende. Hva har personen på hjertet? Hva er det personen ønsker å meddele, men ikke får meddelt? I verste fall kan det virke som omgivelsene tror at personen "egentlig" fungerer mer normalt enn personen gjør, og at et hjelpemiddel automatisk vil være bindeledd mellom et relativt "normalt indre" og omgivelsene. Men ingen hjelpemidler endrer selve personen. Det er vel derfor jeg ser noen eksempler på at personens "kommunikasjon" er promptet, det vil si at bistandsyttere i praksis "kommuniserer" for personen. Det var neppe tenkt slik, og noen ganger er det også vanskelig å se progresjon. En ubehagelig tanke som kan dukke opp, er at personen har så enkle behov at det er mulig for omgivelsene å kjenne dem temmelig godt, rett og slett ved å observere hva personen ser ut til å like og mislike, og at det kan bli et spørsmål om tilrettelegging og mindre om kommunikasjon.

Fra knallpåsken i fjor. Tina, Erlend og jeg slapper av med ryggen mot Jotunheimen. Skaget til høyre.

Tilsvarende problemer kan forekomme i behandling. Også her kan det tas for lite hensyn til biologiske forhold. Når det gjelder våre kjerneklientgrupper, har vi gjerne mer å "kjempe mot" enn i behandling av personer som ser problemet selv og som vil gjøre noe med det. For det første kan generelle biologiske faktorer spille inn, som generelt svekket læreevne, og i sterk grad. Personen kan ha lang erfaring med å opptre rigid, uten å se noen grunn til å endre det. Problematferden har "funket", og det er vanskelig å lære alternativer som fungerer ordentlig. Automatisk forsterkning kan være vanskelig å behandle, ikke minst ved at det per definisjon er vanskelig å finne alternativ atferd når det knapt finnes akseptable stimuli som kan erstatte det som personen oppnår med problematferden. Jeg kjenner et barn som i alle fall i overskuelig framtid må bruke armskinner for ikke å slå seg for mye. Mange brukte lang tid på å innse at det var der landet lå.

For det andre kan mer spesifikke biologiske faktorer påvirke hva som for eksempel er forsterkende og ubehagelig for personen, det vil si hva personen vil oppnå, unngå eller

Heller ikke ved påsketider er turer i lavlandet å forakte. Dette bildet er fra Dyranuten, 352 meter over havet og ca. sju km fra Sandnes sentrum, kl. 9 om morgenen to søndager før palmesøndag. I bakgrunnen skimtes begynnelsen på selve fjellheimen.

For all del, heller ikke påske hjemme er å forakte, særlig når man har Holden-øl på lager. Her fra påsken i fjor. Vi skal ikke bare sone gamle synder, men også gjøre noen nye.

unnslippe med sin problematferd. Jeg snakker selvfølgelig om atferdsfenotyper, det vil si stort sett problematiske væremåter som er mer utbredt hos personer som har et syndrom. De fleste vet at Downs syndrom ofte medfører nedsatt energi og en tendens til å velge minste motstands vei, at de aller fleste med Prader-Willi er ekstremt opptatt av mat, at personer med Fragilt X gjerne har sosial angst og så videre. Et godt råd fra en gammel atferdsrev kan være å tenke seg

om to ganger før man går i gang med tiltak som skal endre atferd vesentlig hos en person med Downs syndrom. Hvis personen er lite interessert i det, er det ikke umulig at personen etter hvert kommer med mottrekk. Ikke minst det som på godt norsk kalles stahet, kan bli en vesentlig faktor. Uansett syndrom hender det også at det er relativt lett å få til noe, men kanskje verre å hindre at atferden sakte men sikkert glir tilbake til det gamle mønsteret. Det er akkurat som personen klarer seg uten sine gamle vaner en stund, men at det holder hardt i det lange løp, nesten som folk som slutter å røyke, men som etter hvert sprekker.

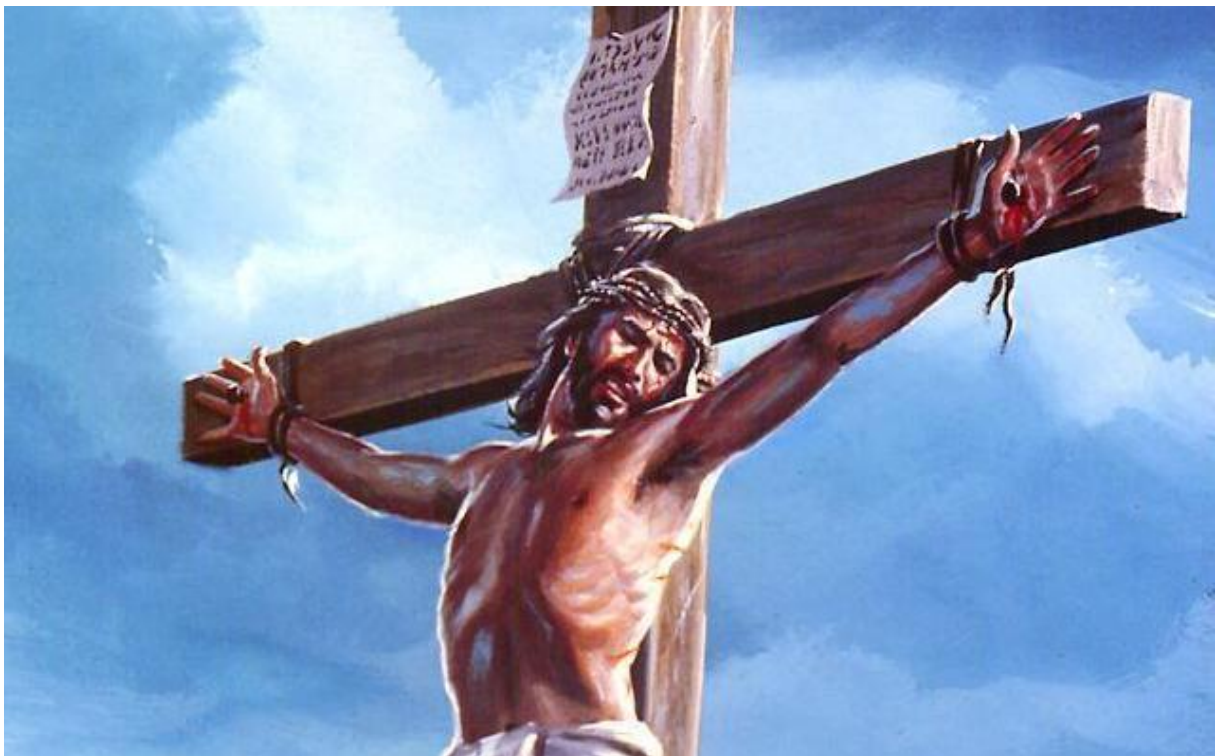
Vi lykkes med mye, også når biologiske faktorer er motspillere, men noen ganger er det verdt å vurdere om målene skal være temmelig små, eller om vi skal la ting være stort sett som de er. Jeg synes imidlertid ikke vi skal være for fine på det når det gjelder hva vi kaller behandling. En utmerket løsning = en utmerket behandling. Det kan være å låse inn røyk, og porsjonere det, selv om det er selvfølgelig ikke er spesielt atferdsanalytisk å vri om en nøkkel.

Jada, feil forekommer, ikke minst ved å ta seg vann over hodet, men altså sjeldnere og sjeldnere, som jeg vel var inne på sist gang. Når det gjelder gamle feil, uansett hvilket felt vi er på, må ingen dømmes ut fra det man vet i dag. Da kan vi i siste instans kreve erstatning for ting som skjedde på sykehus da medisinsk behandling var kommet kortere enn i dag. Derfor må man dømmes ut fra det man visste da. Men også i dag mangler vi kunnskap, selvfølgelig, og er dømt til å begå nye feil, selv om de altså minker i antall og størrelse. Uansett må vi ikke overdrive vår soning. ”Synd skal sones”, som den berømte odalsforfatteren Tora Østbye (1876–1967) var inne på i sin glimrende roman fra 1933 med samme tittel, men med måte, og det må kombineres med læring. Særlig når det er påske, får vi tenke på at en annen fikk jobben med å sone for oss alle.

Ha en inderlig god påske.

10. april 2014

Børge Holden

Her er det lite å si på motivasjonen for å sone, slik at vi andre skal slippe å drukne i egne synder.